

A TERMINOLÓGIA DISZKRÉT BÁJA

Én nem tudom, kérem, mi az a téglá, én csak ülök és tervezem az épületeket a ma szokásos anyagokból, beton, acél, üveg, műanyag, melyeknek tulajdonságaihoz idomul az épület alakja, statikája, belső szervezetsége. Ezt mondta a modern építés (a klasszikus modern építés) úgy 1930-tól kezdve. Persze, tudta ő, mi a téglá, mi a dongaboltozat meg a támpillér, de ezeket építészettörténeti kategóriáknak tekintette, tisztelettel emlékezett rájuk, majd visszatért munkájához, ahol nem alkalmazta és nem utánozta őket.

Én nem tudom, mi az a lélek, én csak rákapcsolom a műszert a kísérleti személy csuklójára, majd azt mondom neki: „hul!”, és feljegyzem, hogy mekkorát lendült ki a műszer. Ezt mondta a pszichológus a behaviorizmus hőskorában, ugyancsak 1930 körül. Persze, ismerte a „megijedni” kifejezést mint a mindennapi élet pontatlan és definiálhatatlan szavát, de ő azzal nem kívánt foglalkozni, hogy *megijedt-e* a kísérleti személy – az ilyen címkézést hagyjuk a regényírókra, a tudományban azt írjuk le, mely ingerek hatására mekkorát lendül ki a műszer.

Én nem tudom, mi az a főnév, én azt vizsgálom, melyik szó hogyan viselkedik, mely szavak előtt és után áll, mely toldalékokat kaphat milyen környezetekben, s ennek alapján *szóosztályokat* állítok fel. Ezt mondta az igazi modern nyelvész, Saussure és Bloomfield neveltje, úgy 1930-tól kezdve, amikor diadalmasan végigsöpört a nyelvtudományon a „deskriptív” vagy „strukturális” iskola. Persze, ő is tudta, hogy a főnév valaminek a neve, hiszen tanult Platón és Arisztotelészt, és azt sem tudta nem észrevenni, hogy az ő „Word Class 1”-jába sorolt szavak gyakorlatilag azonosak a hagyományosan „főneveknek” nevezettekkel – de hát ez tudománytörténeti érdekesség volt, mely azt bizonyította, hogy a régiek, minden korlátjuk és elégtelen

apparátusuk ellenére, milyen remek intuícióval előlegezték meg a későbbi tudomány eredményeit, nem pedig azt, hogy nekik „igazuk” lett volna. A pulzus (vagy bőrnedvesség, vagy egyéb *megfigyelhető* fiziológiai jellemző) hirtelen és egy bizonyos értéket meghaladó változása szignifikánsan egybeesik azon esetekkel, melyeket hagyományosan – komoly pszichológusok és pszichiáterek is – „ijedtségnek” neveztek. Ám ez nem azt jelentette, hogy „ijedtség” valóban létezne mint az emberi viselkedés egy módja, hanem azt, hogy a pre-tudományos használat meglepően jól beletrafált a későbbi kutatási eredményeknek legalábbis a kevésbé problematikus középsébe. És ugye „emelet” se létezik mint az építészet alapfogalma, bár tény, hogy ma is sok épület épül úgy, hogy jól elkülönülő, egymás fölött 3-4 méterre elhelyezkedő, járható vízszintes síkok sorozatából áll, melyek között a mozgást külön e célra szolgáló műtárgyak (lépcső, rámpa, felvonó) segítik. A mai építészeti technológia azonban mindezt nem teszi szükségessé, lehet az épület belseje töretlenül emelkedő lejtő is, mint a New York-i Guggenheim Múzeum.

A historizáló XIX. századdal szembe forduló „modern” gondolkodás az indukció és a szinkronia diadalmenete volt. Vegyünk térelemeket és rakosgassuk. Vegyünk élőlényeket és hozzuk helyzetekbe. Vegyünk mondatokat és írjuk le. Tiszta lappal, tisztá szemmel. Hogy az emberek már mindenféle elméleteket és terminológiákat konstruáltak e jelenségek megragadására (sőt – *horribile dictu* – magyarázásáral), az a legkevésbé se zavarjon minket. Felejtjük el, hogy belénk próbálták diktálni, hogy az épület emeletekből áll, mitől ijednek meg az emberek, és mely szavak főnevek. És persze felejtjük el a terminológiát, mely Prokrustes-ágyba kényszeríti elemző vagy kreatív gondolkodásunkat, deduktív vá torzítja induktívnak indult megismerésünket. Hiszen nonszensz azt mondani: „vizsgáljuk meg friss szemmel, hogy X nyelvben melyek a főnevek”. Ki mondta, hogy X nyelvben egyáltalán vannak főnevek? Ez szemenszedett dedukció!

Nagy szellemi kaland a klasszikus modernség, mert bornírtan elvű (mint az euklideszi geometria, ahol jusz sem szabad szögmérőt használni). Új kohók, új szentek, új elemzési kategóriák. A nyelvtudomány különösen gyanakvó volt az öröklött fogalmakkal és terminológiával szemben. Mit jelent az, hogy a német *Tür* szó nőnemű? Csakis azt, hogy a névelője *die* vagy *eine*, és egyéb viselkedési sajátosságokat mutat, melyek másképp alakulnak a *Tisch* vagy a *Fenster* esetén. No de miért volna ettől „nőnemű”? Igaz, néhány kimondottan nőt vagy nőnemű lényt jelentő szó (*Frau*, *Dame*, stb.) ugyanígy viselkedik, viszont vannak más, ugyancsak nőt jelentő szavak, melyek nem így viselkednek (például a *Weib* vagy *Mädchen*, melyek „semlegesneműek”). Miért nem a *Weib*-típusúak a nőneműek? Mert a hagyomány így tartja. Nos, ezt félretolták a modern nyelvészek, és inkább azt mondták, hogy a *Tür* – mondjuk – az „A” főnévtípusba tartozik, a *Tisch* a „B”-be, a *Fenster* meg a „C”-be. Hogy a legtöbb nőt jelentő szó épp az „A” típusba tartozik? Nagyon érdekes, de mi az, hogy a „legtöbb”? A legtöbb emlősnek van lába, de hát ettől még nem hívjuk az emlősöket „lábásoknak”. Azt mondani, hogy a *Weib* „nőt jelent ugyan, de mégis semleges”, éppen olyan kínos, mintha azt mondanánk: a madárnak van ugyan lába, de mégsem a „lábásokhoz” tartozik.

Általában is a terminológiai puritanizmus jellemezte a nyelvészetet a század derekán. Lehetőleg „Class 1”-nak és „Type A”-nek hívták a kategóriákat, és a jelenségtípusokat is inkább példákkal idézték, mintsem elnevezték volna. A magyarban például „fa/fák típusú váltakozás”-ról kellett beszélni, az angolban a *Mary is easy to teach*-féle mondat szerkezetéről. A deskriptív nyelvészet atyja, az amerikai Leonard Bloomfield szükségesnek tartotta definiálni a legalapvetőbb fogalmakat is. „That which is alike will be called *same*. That which is not same is *different*” – írja 1926-ban. Igazi zöldmezős beruházás – a semmiből építünk tudományt a két izmos karunkkal.

Ma megint ott járunk, ahol a múlt században. Elkezdtek divatba jönni az elnevezések, mindennek van neve, gyakran belterjes poénokra vagy egy-egy személyre célzó neve. A *Mary is easy to teach*-et „tárgyemelésnek”, a *fa/fák* váltakozást Nyi-MaNy-nak (Nyílt-Magánhangzó-Nyúlás) emlegetjük, a főnév neve megint főnév, és a *Tür* újra nőnemű. Nem igazi visszatérés ez, mert közben tudjuk, hogy ez mind nem úgy igaz, mint a nagy Antitézis előtt, de éppen ezért használjuk megkönnyebbülten. A posztmodern építészetre emlékeztet a nyelvtudomány mai terminológiája. Metafora metafora hátán, kacsintás, célzás, idézet. Egy szórendi szabályt, amikor a kérdőszó magával viszi az előljárót (*With whom did he speak?*), „Pied Piping”-nak neveznek: a „tarka furulyás” angolul nem más, mint a Hammelni Patkányfogó, aki magához csalogatja a patkányokat. A nyelvészet egyik mai elmélete a „kormányzás” (government), amikor egy elem valamilyen módon „jogosítja” (license) a másikat. A fonológiában ez annak alapján történik, hogy melyik hangnak van nagyobb „bája, vonzereje”, amit az angol nyelvészek „charm”-nak kereszteltek el. Úgy is nevezik az elméletet: „Government-and-Charm” Theory. Több kollégám már el is kezdte magyarul „kormányzás és bűbáj” elméletnek nevezni. A hallgatók szomorúan vették tudomásul, hogy nem politikai témájú az előadás.

NÁDASDY ADÁM